

jednak człowiek, osaczony przez przeciwne mu siły nadziemskie może aktywnie uczestniczyć w dziele odnowy świata przez oczyszczanie się z grzechów, szczególnie w wielkim Dniu Pojednania.

Po takim nakreśleniu tła historyczno-literackiego i teologicznego Hen 9—11 autor przechodzi do porównania wypowiedzi apokryfu z 5 tekstami NT, w których widać echa Hen: Mt 22, 13 (człowiek bez szaty godowej), 1 P 3, 18—20 (duchy zamknięte w więzieniu), 2 P 2, 4 (aniołowie zachowani na sąd), Jud 6 (wielki dzień sądu), Ap 20, 2—3 (szatan związany na tysiąc lat). Ks. Rubinkiewicz, dokonawszy analizy porównawczej wybranych tekstów, dochodzi do wniosku, że wypowiedzi Hen o eschatologii, należące do wybranego dorobku myśli teologicznej czasów Starego Testamentu i epoki międzytestamentalnej, zostały przez autorów Nowego Testamentu zreinterpretowane w świetle zbawczego wydarzenia, jakim było przyjście Jezusa Chrystusa. W tym to momencie, a nie w jakimś bliżej nieokreślonym i wciąż odległym punkcie historii, zaczęły się dla świata czasy eschatologiczne. Księga Henocha reprezentuje dobre wyczucie wielu problemów ludzkich, ale bez światła, które przyszło dopiero ze strony objawiającego się Chrystusa, nie była w stanie ich rozwiązać. Te wszystkie nadzieje, związane z nowymi czasami, zostały ukazane w NT w nowej perspektywie. Stało się tu więc coś analogicznego, pisze ks. Rubinkiewicz, jak z wypowiedziami ST, na które właściwe i pełne światło rzuciła też dopiero tajemnica odkupienia w Jezusie Chrystusie.

W ocenie tej monografii należy podnieść przede wszystkim fakt, iż jest to pierwsza, i dokonana na taką skalę, refleksja teologiczna, w której podjęto się ustalenia relacji fragmentu pisma apokryficznego do tekstów NT. Było to zadanie trudne z tego szczególnie powodu, że badania nad literaturą pseudoepigraficzną są wciąż jeszcze w stadium poszukiwań wstępnych, zwłaszcza jednak gdy chodzi o studium porównawcze. Po wtóre, ukazując paralele nowotestamentalne w literaturze pseudoepigraficznej, autor dostarczył wiele cennego materiału dla interpretacji trudniejszych, przeważnie o charakterze symbolicznym, wypowiedzi hagiografów Nowego Testamentu. Wreszcie po trzecie, publikacja ta jest na pewno dokumentem stwierdzającym obecność polskich uczonych na polu badań literatury pseudoepigraficznej i zapowiedzią kolejnych opracowań z tego zakresu.

Lublin

KS. JAN SZLAGA

H. G. REVENTLOW, *Hauptprobleme der alttestamentlichen Theologie im 20. Jahrhundert*, Erträge der Forschung; Bd. 173, Darmstadt 1982, ss. 203

Książka Henniga Grafa Reventlowa, od 1965 r. profesora egzegezy i teologii ST w Ruhr-Universität (Bochum), jest pracą przekrojową, ukazującą główne problemy starotestamentalnej teologii biblijnej w XX wieku. W pięciu rozdziałach autor kreśli aspekty tej teologii. Jak sam zaznacza, starał się wykorzystać możliwie wszystką dostępną mu literaturę, znajdującą się w bibliotekach niemieckich. W ten sposób szczególnie nacisk położony został na bibliograficzne informacje, co pozwala na obszerniejsze zapoznanie się z prezentowaną przez H. G. Reventlowa problematyką, przekraczającą zarazem ramy jego publikacji.

Rozpoczyna przedstawieniem pierwszych źródeł zagadnienia teologii ST od gablerowskiej „definicji” teologii biblijnej w jej rozumieniu czysto dogmatycznym, aż po ujęcie Steuernagela o zabarwieniu opisowo-systematycznej formy (2—14). Następnie wychodząc od Komentarza K. Bartha (1919 r.) ukazuje program tzw. „duchowej egzegezy” („pneumatische

Exegese”), jako historyczno-krytycznej metody postępu biblijnego, poprzez który możemy dojść do ducha Biblii (14—21). W nurcie tego kierunku autor kreśli rys także „teologii dialektycznej”, nacechowanej biblijną hermeneutyką chrystologiczną myśli K. Bartha (21—30). Część I kończy H. G. Reventlow przedstawieniem ideologicznej walki o ST (antysemityzm ideologiczny; indoeuropejska mitologia) (30—47).

Rozdział II, stosunkowo krótki (48—64), to usystematyzowane przedstawienie istoty problemu, które ukazuje toczone się dyskusje o formie teologii ST. Autor opiera się tutaj głównie na pojęciach starotestamentalnej teologii w ujęciu różnych autorów, m. in. W. Eichrodta, E. Riehma, H. Schultza, E. Sellina, C. Westermanna, R. Rendtorffa.

III rozdział to problem historii (65—137). Przedstawiona tu zostaje praca G. v. Rada (*Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch*, 1938), która stanowi pionierską niejako pracę w poznaniu *Sitz im Leben* teologii ST. W oparciu o nią autor uwypukla obraz historii jako medium objawienia, jej izraelskie rozumienie (myśl pomiędzy „obietnicą” a „wypełnieniem”), hebrajskie pojęcie czasu. Kończy zasadniczą krytyką szkoły G. v. Rada.

IV rozdział autor zatytułował: „Środek’ ST” (138—147). Przez „środek” rozumie principium teologii ST, właściwą jej dialektykę. Tym centralnym pojęciem, według wielu autorów, jest pojęcie przymierza, idea przymierza jako „wszystko określający środek”, jako „punkt przecięcia się wszystkich ważnych linii poznania Boga w Izraelu”, jako „strukturalna jedność starotestamentalnego orędzia” (Eichrodt). „Środkiem’ teologii ST jest tzw. formuła przymierza: „Jahwe, Bóg Izraela, Izrael, naród Jahwe” (R. Smend). Jest to samoobjawieniowe wyznanie Boga: „Jestem, który jestem” (Wj 3, 14 n.).

W V rozdziale autor kreśli trzy główne pojęcia starotestamentalnej teologii (148—202): stworzenie, mit i mądrość. Zajmuje się oceną tych trzech pojęć dla całości teologii ST. Stworzenie ukazane jest tu jako „małe historyczne credo” (G. v. Rad) aktu stwórczego światła i człowieka; mit rozumiany jest jako „teraźniejszy porządek motywujący rzeczywistość” (A. E. Jensen), czy też możliwa forma wyrażania wiary (J. Hempel); mądrość autor omawia od klasycznego ujęcia W. Zimmerli’ego jako „objawienie Boga”, aż po ujęcie Fichtnera jako specyficznie izraelskiego obszaru historycznych i profetycznych tradycji ST.

Oceniając pracę H. G. Reventlowa możemy stwierdzić, iż w sposób jasny, zarazem systematyczny i skrótowy zarysowuje główne problemy dyskusji nad teologią ST we współczesnej egzegezie XX w. Trudowi autorowi towarzyszy umiejętna synteza i przekrojowa obrazowość. Praca ta może służyć za „przewodnik” po rozwoju współczesnej myśli biblijnej.